

ŚREDNIOWIECZNE RATUSZE W KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ –GENEZA

MEDIEVAL TOWN HALLS IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES – ORIGINS

Ewa Augustyn - Lenzion

dr inż. arch./adiunkt

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego
Zakład Teorii Architektury, Historii i Konserwacji Zabytków

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie na wybranych przykładach procesu kształtowania się pierwszych ratuszy - siedzib nowych, mieszczańskich władz miejskich na terenie Europy Zachodniej.

Słowa kluczowe: ratusz, miasto średniowieczne.

ABSTRAKT

This article aims to present selected examples of the process of forming the first town halls – the seats of new, middle-class municipalities in Western Europe.

Key words: town hall, medieval city.

WSTĘP

W okresie średniowiecza w miastach europejskich zaczęły powstawać budowle o nowej funkcji – ratusze. Były one siedzibami organów samorządu miejskiego a ich rozwój wiązał się z uzyskiwaniem przez mieszczan coraz większego wpływu na rządy miastami.

Najstarsze ratusze pochodzą z epoki romańskiej, jednak dopiero w okresie gotyku, gdy gminy miejskie były wystarczająco bogate by uniezależnić się od władzy feudalnej, wznoszono siedziby Rady Miejskiej o ukształtowanej funkcji i formie.

Uzyskiwanie samodzielności przez mieszczaństwo a w związku z tym wykształcanie się układu funkcjonalnego i formalnego nowych budowli przebiegało na terenie Europy nierównomiernie pod względem terytorialnym i czasowym. Powodem tego były różne warunki polityczne i ekonomiczne występujące na poszczególnych obszarach.

Celem artykułu jest przedstawienie procesu kształtowania się pierwszych siedzib nowych władz miejskich na terenie Europy Zachodniej, na wybranych przykładach.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ SAMORZĄDU MIEJSKIEGO

Średniowieczne miasta były zarządzane przez feudałów świeckich lub duchownych. Co prawda istnieją wczesne przykłady wpływu mieszczaństwa na zarządzanie miastem (poprzez możliwość wyboru urzędnika miejskiego rządzącego w imieniu feudała¹), jednak w większości miast mieszkańcy byli całkowicie zależni od pana feudalnego. W miarę bogacenia się i umacniania swojej pozycji mieszczaństwo pragnęło coraz większej samodzielności i przejęcia rządów w mieście.

Ruchy komunalne wystąpiły najwcześniej w bogatych ośrodkach południowej i zachodniej Europy – już po roku 1000². Najpierw we Włoszech, gdzie brakowało silnej władzy monarchicznej a region był rozbitý pod względem politycznym. Poczynając od Lombardii, gdzie samorządne komuny miejskie pojawiły się najwcześniej, poprzez Emilię i Toskanię ruch emancypacji miast objął w XII w. północną i środkową część półwyspu. Dotyczył głównie bogatych ośrodków handlowo – rzemieślniczych, które stawały się republikami miejskimi³. W XI w. samorząd uzyskiwały bogate centra sukiennicze Flandrii i ośrodki niektórych rejonów Francji. W Anglii rozwój gospodarczy miast związany z produkcją i eksportem wełny przypada na wiek XII i XIII. Wiele ośrodków uzyskało wtedy samorząd, co potwierdzone zostało wydaną w 1215 r. Wielką Kartą Swobód. Na terenie Niemiec kolebką ruchów mieszczańskich były biskupie miasta Nadrenii. Ograniczone swobody uzyskało tamtejsze mieszczaństwo już w początkach XII w.⁴ Stopniowo samorząd uzyskiwały także miasta innych regionów Niemiec. Nasilenie tego procesu przypadło na wiek XIII. Wraz z ekspansją polityczną i gospodarczą Niemiec oraz rozprzestrzenianiem się reformy miejskiej nowe formy organizacji życia miejskiego wykształcone w Europie Zachodniej przenoszone były na tereny wschodnie i północne. W XIII w. Rady Miejskie pojawiły się na pogranicznych terenach Rzeszy, w Meklemburgii, Brandenburgii, państwie krzyżackim, Czechach, na Węgrzech, na terenie Skandynawii⁵.

Proces formowania się organów samorządu mieszczańskiego był długotrwały⁶. Ustanowienie Rady Miejskiej nie było równoznaczne z uzyskaniem całkowitego wpływu na rządy miastem. Początkowo na skład Rady mógł wpływać feudał a równolegle z Radą władzę w

¹ A. Wędzki, Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku, Warszawa – Poznań 1974, s. 189, 196 – 197.

² G. M. Tabarelli, Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo, Milano 1978, s. 9.

³ G. Korompay, Kształtowanie głównych placów miejskich we Włoszech w okresie średniowiecza, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki 1966 t. 11, z. 1, s. 32; T. Manteuffel, Historia powszechna. Średniowiecze, Warszawa 1990, s. 260, 356.

⁴ K. Gruber, Das deutsche Rathaus, München 1943, s. 9.

⁵ A. Wędzki, op. cit., s. 106 i n., 203 – 204; F. D. Jacob, Ostdeutsche Rathäuser, Leipzig 1992, s. 34; T. Eriksson, Medeltiden, w: Konsten i Sverige, t. 1: Från forntid till 1800, red. S. Sandström, Oslo 1994, s. 122.

⁶ A. Wędzki, op. cit., s. 191.

mieście sprawował urzędnik – przedstawiciel właściciela miasta⁷. Posiadał on znaczne uprawnienia, w tym także sądownicze, które mógł dzielić z sądem ławniczym (ława). W miarę umacniania się pozycji patrycjatu, władze mieszczańskie uniezależniały się od feudała, przejmując i skupiając władzę ustawodawczą i wykonawczą⁸.

PIERWSZE SIEDZIBY WŁADZ MIEJSKICH

W nielicznych tylko ośrodkach ratusze powstawały bezpośrednio po ukonstytuowaniu się Rady. Większość nowo powstałych gmin miejskich była początkowo zbyt słaba pod względem politycznym i ekonomicznym, by wznosić okazałe siedziby władz samorządu.

Ryc. 1. Palatium cesarskie w Gelnhausen (1170 r.). Źródło: Jens Reimann http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Kaiserpfalz_GN_2.jpg&filetimestamp=20051029103814

Fig. 1. Palatium in Gelnhausen (1170). Source: Jens Reimann http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Kaiserpfalz_GN_2.jpg&filetimestamp=20051029103814

Zgromadzenia mieszczan mogły odbywać się nawet pod gołym niebem, tak jak to miało miejsce we Florencji⁹. Jednak w większości przypadków dla potrzeb zebrań Rady adaptowano istniejące już obiekty lub tylko wykorzystywano obszerne pomieszczenia niektórych z nich. Posiedzenia Rady odbywały się często w budynkach kościelnych. Tak było na przykład we Włoszech – w Volterze, Sienie, Viterbo¹⁰ i duńskim wówczas Malmö¹¹. We Francji, która nie odegrała znaczącej roli w kształtowaniu formy ratusza, aż do końca XV w. funkcję miejsca zebrań mogły pełnić kościoły, domy kupieckie lub obronne wieże¹². Znaną są przypadki, że pierwszą siedzibą władz samorządu był dom mieszczański (m. in. w Wormacji¹³, Lubece¹⁴, Pradze, Frankfurcie nad Menem¹⁵, Saint - Antonin we Francji¹⁶).

Jednak dla wykształcenia się układu przestrzennego ratusza podstawowe znaczenie miały siedziby feudałów (obronne domy i wieże) oraz hale pełniące funkcję domów kupieckich, sukienic i domów zabaw. Istniały one w miastach wcześniej niż ratusze. Po-

⁷ Charakterystyka stanowiska urzędnika miejskiego na terenie Europy środkowej – A. Wędzki, op. cit., s. 190 – 202. Innym rozwiązaniem mogły być wspólne rządy patrycjatu i feudałów mieszkających w obrębie miasta – T. Manteuffel, op. cit., s. 148.

⁸ A. Wędzki, op. cit., s. 207 – 209.

⁹ G. Korompay, op. cit., s. 32.

¹⁰ W Volterze katedra oprócz funkcji sakralnych pełniła do 1257 r. również funkcję sali obrad. W Sienie – San Cristoforo do 1280 r. – G. Korompay, op. cit., s. 32 i przyp. 26.

¹¹ Południowe prowincje dzisiejszej Szwecji – Skania (Skåne), Halland i Blekinge od początku istnienia państwa duńskiego znajdowały się w jego granicach. Dopiero na mocy traktatu z Roskilde z 1658 r. zostały przyłączone do Szwecji.

¹² I. L. Maca, I. W. Ern, Architektura Francji, w: *Wsieobsczajaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 349, 403.

¹³ F. D. Jacob, op. cit., s. 35.

¹⁴ K. Gruber, op. cit., s. 11.

¹⁵ M. Zlat, Ratusz – zamek mieszczan: symbolika typu architektonicznego i jego form, w: *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji „Ratusz w miastach nadbałtyckich”*, Gdańsk 1977, s. 31.

¹⁶ G. A. Sarkisian, Architektura Francji, w: *Wsieobsczajaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 97.

czątkowo pomieszczenia w nich mogły być użytkowane okazjonalnie, w czasie obrad. Z czasem niektóre budowle w całości zamieniono na stałe siedziby Rady Miejskiej.

Ryc. 2. Ratusz w Brugii. Źródło: Rafaël Delaet http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Brugge_belfort.jpg&filetimestamp=20060605171321

Fig. 2. The Town Hall in Brugge. Source: Rafaël Delaet http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Brugge_belfort.jpg&filetimestamp=20060605171321

Na terenach Niemiec leżących na zachód od Łaby ratusz wywodzi się prawdopodobnie z prywatnej warowni wójta. Wraz z degradacją znaczenia urzędnika feudalnego, jego siedziba była przejmowana przez samorząd mieszczański¹⁷. Za najstarszy ratusz Niemiec uważa się tzw. Dom Romański w Gelnhausen z drugiej połowy XII w. Był on początkowo siedzibą wójta. Pod względem formalnym powiela schemat palatium¹⁸ (ryc. 1).

W północnej Francji i Flandrii wzorem dla kształtujących się w drugiej połowie XII w. mieszczańskich wież miejskich (tzw. beffroi) były wieże feudalnych zamków. Początkowo mieszczanie nabywali wieże od suwerenów. Następne, wznoszone za zgodą feudała, nawiązywały do budownictwa zamkowego pod względem formalnym¹⁹. Mogły być budowlami wolnostojącymi lub połączonymi z budynkami sukiennic jak np. w Ypres, Brugii lub Mechelen. Początkowo zastępowały ratusz, z czasem stały się jego najbardziej charakterystycznym elementem (ryc. 2).

Szczególnie przydatne do roli sal obrad samorządu były budowle halowe pełniące funkcję domów kupieckich i sukiennic. Obiekty takie budowano w rozwiniętych ośrodkach Europy w okresie wczesnego średniowiecza, już od X w.²⁰ Hale chroniły towary, pełniły funkcję obiektów targowych i składów. Sytuowane były w centrum miasta, co ułatwiało feudałowi nadzór nad handlem i pobieranie opłat²¹. Często wznoszone z trwałego materiału, miały zazwyczaj plan wydłużonego prostokąta, choć w dużych ośrodkach Flandrii (np. Ypres,

¹⁷ H. J. Mrusek, Nowe badania nad średniowiecznymi warowniami prywatnymi w osiedlach niemieckich, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1958 t. 3, z.3 - 4, s. 299 i n.; F. D. Jacob, op. cit., s. 54.

¹⁸ K. Gruber, op. cit., s. 26 – 27; F. D. Jacob, op. cit., s. 53; H. J. Mrusek, op. cit., s. 304; W. Kiewert, *Deutsche Rathäuser*, Dresden 1961, s. 8.

¹⁹ E. Gąsiorowski, *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971, s. 27 i n.; M. Zlat, op. cit., s. 20 i n.

²⁰ Np. we Francji, w Paryżu – S. Świszczowski, *Sukiennice na rynku krakowskim w epoce gotyku i renesansu*, *Biuletyn Historii Sztuki* 1948, r. X, nr 3 -4, s. 285. W Niemczech, w Corvey w Westfalii dom kupiecki datuje się na rok 950 – E. Gąsiorowski, op. cit., s. 23. Ten typ budowli osiągnął największy rozwój we Flandrii (związane to było z rozwojem sukiennictwa) i niemieckich miastach związanych z Hanżą.

²¹ G. Balińska, *Rozwój urzędów handlowych i administracyjnych w blokach śródmiejowych miast śląskich do końca XV w.*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1981 t. 26, s. 133.

Brugia) mogły to być założenia wieloskrzydłowe z wewnętrznymi dziedzińcami²². Wnętrza podzielone były rzędami słupów na trzy, a najczęściej dwa podłużne trakty. Przekryte były zwykle stropami, choć występują przykłady hal ze sklepieniami (np. sukiennice w Paryżu z 1417 r.²³) lub z otwartą więźbą dachową (sukiennice w Ypres i Brugii²⁴).

W południowej Francji były to budowle parterowe, we Flandrii, Niemczech i Włoszech zwykle dwukondygnacyjne. Parter mieścił stanowiska kupieckie, piętro pełniło funkcje handlowe i magazynowe²⁵. Jednoprzestrzenność wnętrza i łatwość usuwania stanowisk powodowały, że hale wykorzystywano również do odbywania zgromadzeń. Z czasem piętro traciło funkcje związane z handlem na rzecz funkcji municypalnych²⁶. Niektóre z hal zostały z czasem adaptowane na ratusze (np. w Mechelen – ryc. 3)²⁷.

Ryc. 3. Ratusz w Mechelen. Źródło: city_hopper
<http://fotoforum.gazeta.pl/zdjecie/2730702,3,60,789,Mechelen-ratusz.html>

Fig. 3. The Town Hall in Mechelen.
 Source: city_hopper
<http://fotoforum.gazeta.pl/zdjecie/2730702,3,60,789,Mechelen-ratusz.html>

Również w północnych i wschodnich Niemczech domy kupieckie powstały głównie w XIII w. były punktem wyjścia dla wielu gotyckich ratuszy (np. w Dortmundzie, Magdeburgu, Frankfurcie nad Odrą – ryc. 4, Stendal)²⁸. W bogatych miastach o dużym ruchu handlowym ratusze i sukiennice mogły powstawać w tym samym czasie jako oddzielne budynki stojące obok siebie (np. Lubeka, Rostock)²⁹.

ZAKOŃCZENIE

Samodzielne siedziby władz miejskich powstawały w rozwiniętych miastach europejskich już w XII w. nieraz, jak wskazano, bazując na budowach już istniejących. Dopiero jednak w następnych wiekach pojawiają się ratusze o ukształtowanej formie i układzie funkcjonalnym. Najwcześniej na terenie Włoch i Niemiec – w XIII w. Na terenie Flandrii i Francji porównywalne z nimi wznoszone są dopiero w XV w. W połowie XV w. pojawiają się pierwsze murowane siedziby władz miejskich w Danii (obecnie południowa Szwecja). W Anglii ratusze powstają od wczesnego średniowiecza, zaś wykształcone formy datuje się na drugą połowę XV w. i XVI wiek.

²² E. Gašiorowski, op. cit., s. 19; K. Simon, Rathäuser und Hallenbauten in Belgien, Kunstchronik 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s. 236 – 237.

²³ S. Świszczowski, op. cit., s. 285 – 286.

²⁴ E. Gašiorowski, op. cit., s. 51.

²⁵ Np. w Ypres: parter – sprzedaż detaliczna sukna, piętro – giełda i sprzedaż hurtowa – E. Gašiorowski, op. cit., s. 41.

²⁶ E. Gašiorowski, op. cit., s. 34.

²⁷ K. Simon, op. cit., s. 236 – 237.

²⁸ F. D. Jacob, op. cit., s. 55 i n.

²⁹ K. Gruber, op. cit., s. 72 i n.; F. D. Jacob, op. cit., s. 56 – 57.

Ryc. 4. Ratusz we Frankfurcie nad Odrą. Źródło: Willi Wallroth
[http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Rathaus_Frankfurt_\(Oder\).jpg&filetimestamp=20050806202312](http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Rathaus_Frankfurt_(Oder).jpg&filetimestamp=20050806202312)
 Fig. 4. The Town Hall in Frankfurt (Oder). Source: Willi Wallroth
[http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Rathaus_Frankfurt_\(Oder\).jpg&filetimestamp=20050806202312](http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Rathaus_Frankfurt_(Oder).jpg&filetimestamp=20050806202312)

MEDIEVAL TOWN HALLS IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES – ORIGINS INTRODUCTION

In the Middle Ages in European cities began to form structures with a new feature – town halls. The oldest town halls comes from the Romanesque era. They were the seats of local government authorities and their development was associated with obtaining the townspeople ever greater influence on the governments of the cities.

Development of functional and formal layout of new buildings in Europe proceeded unevenly in terms of territorial and temporal.

FORMATION OF CITY GOVERNMENT

Medieval cities were governed by secular feudal lords or clergy. With time becoming increasingly rich middle class obtained an ever greater autonomy and took over governments in the city.

Communal movements occurred earliest at the centers of rich southern and western Europe – after the year 1000³⁰. First, in the northern and central Italy (XI – XII centuries), where there was lack of a strong monarchical power and the region was broken in political terms. In the eleventh century, governments have received the cloth rich centers of Flanders and the centers of some regions of France. In the twelfth and thirteenth – the cities in England. In Germany, the cradle of bourgeois movements were Episcopal cities of the Rhineland – the onset of XII century³¹. Gradually, the other regions of Germany have received the city council. The intensity of this process coincided with the thirteenth century. With the expansion of Germany's political and economic organization, new forms of urban life developed in Western Europe were moved to the eastern and northern areas. In the thirteenth century, City Council appeared in Mecklenburg, Brandenburg and the Teutonic state, the Czech, Hungary, in Scandinavia³².

The process of formation of the bourgeois self-government bodies was prolonged³³. With the strengthening position of patrician, bourgeois authorities freed from the feudal, taking over the legislative and executive power³⁴.

³⁰ G. M. Tabarelli, *Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo*, Milano 1978, s. 9.

³¹ K. Gruber, *Das deutsche Rathaus*, München 1943, s. 9.

³² A. Wędzki, *op. cit.*, s. 106 i n., 203 – 204; F. D. Jacob, *Ostdeutsche Rathäuser*, Leipzig 1992, s. 34; T. Eriksson, *Medeltiden, w: Konsten i Sverige, t. 1: Från forntid till 1800*, red. S. Sandström, Oslo 1994, s. 122.

³³ A. Wędzki, *op. cit.*, s. 191.

FIRST MUNICIPAL GOVERNMENT OFFICES

In a few centers, town halls were built immediately after the formation of the Council. Most of the newly created municipalities were initially too weak politically and economically, to erect magnificent seat of local government authorities.

Assembly of the townspeople could take place even under the sky³⁵. However, in most cases for Council meetings adapted existing objects or used their extensive facilities. Board meetings were often held in church buildings³⁶. In France, until the end of the fifteenth century, the churches, merchants' houses or defensive towers could serve as meeting places³⁷. There are cases that the first seat of government was a bourgeois house³⁸.

But for the emergence of a spatial system of the town hall fundamental importance were seat of feudal lords (the houses and defensive towers) and the halls acting as merchant houses, cloth halls and the home of dance. They existed in the cities earlier than town halls. Initially, the room in which they can be were used occasionally, during the meeting. With time, some structures entirely converted to a permanent resident of the City Council.

In areas of Germany lying west of the Elbe River city hall probably derives from the private strongholds mayor, his seat was taken over by the bourgeois government³⁹.

In northern France and Flanders role model for shaping the second half of the twelfth century bourgeois urban towers were towers of feudal castles. At first the townspeople bought the towers from the sovereigns. Next, erected with the consent of lord, they referred to the castle's construction in form⁴⁰. Initially they replaced the town hall and eventually became his most characteristic element.

Particularly useful as meeting rooms were indoor structures – merchants' hall. Such objects were built in the developed centers in Europe since the tenth century⁴¹. Halls protect goods, served as exhibition facilities and warehouses. They were placed in the centre of the city⁴². They were often constructed of durable material. They usually had plan of an elongated rectangle. Sometimes these were multi-leaf assumptions with internal courtyards⁴³. The interior was divided into three rows of pillars, and usually two longitudinal tracts. It was usually covered with ceilings. There are also examples of vaulted halls⁴⁴ and an open roof truss⁴⁵.

In southern France, these were one-storey buildings, in Flanders, Germany and Italy, usually two-storey. The ground floor housed the position of merchants, floor served as commercial and warehouse functions. With time floor lost trade-related functions for municipal functions⁴⁶. Some of the halls have been adapted over time to the town halls⁴⁷.

³⁴ A. Wędzki, op. cit., s. 207 – 209.

³⁵ G. Korompay, op. cit., s. 32.

³⁶ G. Korompay, op. cit., s. 32 i przyp. 26.

³⁷ I. L. Maca, I. W. Ern, *Architektura Francji*, w: *Wsieobszczajaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 349, 403.

³⁸ F. D. Jacob, op. cit., s. 35; K. Gruber, op. cit., s. 11; M. Zlat, *Ratusz – zamek mieszczan: symbolika typu architektonicznego i jego form*, w: *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji „Ratusz w miastach nadbałtyckich”*, Gdańsk 1977, s. 31; G. A. Sarkisian, *Architektura Francji*, w: *Wsieobszczajaja istoria architektury*, t. 4, Leningrad – Moskwa 1966, s. 97.

³⁹ H. J. Mrusek, *Nowe badania nad średniowiecznymi warowniami prywatnymi w osiedlach niemieckich*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1958 t. 3, z.3 - 4, s. 299 i n.; F. D. Jacob, op. cit., s. 53,54; K. Gruber, op. cit., s. 26 – 27; W. Kiewert, *Deutsche Rathäuser*, Dresden 1961, s. 8.

⁴⁰ E. Gąsiorowski, *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971, s. 27 i n.; M. Zlat, op. cit., s. 20 i n.

⁴¹ S. Świszczowski, *Sukiennice na rynku krakowskim w epoce gotyku i renesansu*, *Biuletyn Historii Sztuki* 1948, r. X, nr 3 -4, s. 285; E. Gąsiorowski, op. cit., s. 23.

⁴² G. Balińska, *Rozwój urzędzeń handlowych i administracyjnych w blokach śródrynkowych miast śląskich do końca XV w.*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1981 t. 26, s. 133.

⁴³ E. Gąsiorowski, op. cit., s. 19; K. Simon, *Rathäuser und Hallenbauten in Belgien*, *Kunstchronik* 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s. 236 – 237.

⁴⁴ S. Świszczowski, op. cit., s. 285 – 286.

⁴⁵ E. Gąsiorowski, op. cit., s. 51.

⁴⁶ E. Gąsiorowski, op. cit., s. 34, 41.

There was similarly in the northern and eastern Germany. Merchants' houses formed mainly in the thirteenth century was the starting point for many of the Gothic town halls⁴⁸.

CONCLUSION

Self-formed seat of municipal authorities were created in the developer European cities already in the twelfth century. But only in the following centuries appears town halls of shaped form and the function. The earliest in Italy and Germany – in the thirteenth century. In the area of Flanders, France, Denmark, England developed form of town halls formed in the fifteenth century.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Balińska G., Rozwój urzędów handlowych i administracyjnych w blokach śródmiejowych miast śląskich do końca XV w., *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1981 t. 26, s. 127 – 156.
- [2] Czerner R., *Ratusz w Brzegu*, Wrocław 1994.
- [3] Eriksson T., Medeltiden, w: *Konsten i Sverige, t. 1: Från forntid till 1800*, red. S. Sandström, Oslo 1994.
- [4] Gašiorowski E., *Ratusz Staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971.
- [5] Gruber K., *Das deutsche Rathaus*, München 1943.
- [6] Jacob F. D., *Ostdeutsche Rathäuser*, Leipzig 1992.
- [7] Kiewert W., *Deutsche Rathäuser*, Dresden 1961.
- [8] Korompay G., Kształtowanie głównych placów miejskich we Włoszech w okresie średniowiecza, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1966, t. 11, z. 1, s. 27 – 42.
- [9] Maca I. L., Ern I. W., Architektura Francji, w: *Wsieobszczajaja istoria architektury, t. 4*, Leningrad – Moskwa 1966, s. 325 – 423.
- [10] Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1990.
- [11] Mrusek H. J., Nowe badania nad średniowiecznymi warowniami prywatnymi w osiedlach niemieckich, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 1958 t. 3, z.3 - 4, s. 299 – 309.
- [12] Sarkisian G. A., Architektura Francji, w: *Wsieobszczajaja istoria architektury, t. 4*, Leningrad – Moskwa 1966, s. 92 – 154.
- [13] Simon K., Rathäuser und Hallenbauten in Belgien, *Kunstchronik* 1915, XXVI Jhrg. 1914/1915 nr 18, s. 233 – 244.
- [14] Świszczowski S., Sukiennice na rynku krakowskim w epoce gotyku i renesansu, *Biuletyn Historii Sztuki* 1948, r. X, nr 3 -4, s. 285 – 309.
- [15] Tabarelli G. M., *Palazzi Pubblici d'Italia. Nascita e trasformazione del Palazzo Pubblico in Italia fino al XVI Secolo*, Milano 1978.
- [16] Wędzki A., *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku*, Warszawa – Poznań 1974.
- [17] Zlat M., Ratusz – zamek mieszczan: symbolika typu architektonicznego i jego form, w: *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji „Ratusz w miastach nadbałtyckich”*, Gdańsk 1997, s. 13 – 36.

O AUTORZE

Autorka zatrudniona jest na stanowisku adiunkta w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.

AUTHOR'S NOTE

The author is being employed on the position of lecturer in the Institute of Architecture and Spatial Planning of the West Pomeranian University of Technology, Szczecin.

⁴⁷ K. Simon, op. cit., s. 236 – 237.

⁴⁸ F. D. Jacob, op. cit., s. 55 i n.